

- Бібліографія. – Кам.-Под., 1993. – 480 с.; Невідомий і відомий Костянтин Широцький // Український історичний календар – «96». – Вип. 2. /За ред. П. Толочка. – К.: Україна. – 1995. – С. 179; Білокінь С. Широцький Костянтин Віталійович // Довідник з історії України. А-Я. /За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К., 2001. – С. 1090.
2. Сіцинський Є. Праці К. В. Широцького по історії українського мистецтва // ДАХО. – Ф. Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 85-97.
 3. Дорошкевич О. Професор Кость Широцький // Вільна укр. школа: Орган ВУС. 1919-1920. – Ч. 1-3. – серпень-жовтень. – С. 62-63.
 4. Середа А. Кость Віталійович Широцький // Зб. секції мистецтва УНТ. – К., 1921. – С. 126-130.
 5. Січинський В. Кость Широцький. (Спомини з нагоди шестих роковин смерті) // Стара Україна. 1925. – №25. – С. 157-159.
 6. Афанасьєв В. Фанатична відданість справі // Культура і життя. – К., 1999. – № 1. – 6 січня. – С. 3; № 13. – 13 листопада. – С. 3; № 14-15. – 20 листопада. – С. 5.
 7. Баженов Л. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хм.: Доля, 1995. – 256 с.
 8. Кошель О. Подільське церковне історико-археологічне товариство Кам'янецької доби директорії УНР (червень-листопад 1919 року) // Зб. пр. до 120-річчя з дня народження Симона Петлюри та 80-річчя Кам'янецької доби Директорії УНР. – Фастів: Поліграфіст, 1999. – С. 179.
 9. Широцький К. Пам'ятки Македонії. (Археологічна подорож Н.І. Кондакова) // ЗНТШ. – Л., 1910. – Т. ХСХІ. – Кн. IV. – С. 151-161.
 10. Широцький К. На руїнах Бакоти // ЛНВ. – К., 1912. – Кн. 1. – С. 71-79.
 11. Листи К.Широцького до О.Назарієва // Відділ рукописних фондів та текстології інституту української літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Ф. 131. – Спр. 470. – Арк. 4.
 12. Кость Широцький. Curriculum vitae. Спис друкованих праць // ДАХО. – Ф. 582. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 81-83.
 13. Листи Д.Айналова до К.Широцького // Інститут рукописів ЦНБ ім. В.Вернадського (ІРЦНБВ). – Ф. 152. – Од. 74-78. – Арк. 1.
 14. Лист С.А. до К.Широцького // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 122-123. – Арк. 1.
 15. Ладиженко К. Немирівське городище // Рада. – К., 1913. – № 168. – 24 липня. – С. 2-3.
 16. Ладиженко К. Староруський некрополь у Києві на Звіринці // Рада. – К., 1913. – № 2. – С. 2-3.
 17. Лист В.Широцького до К.Широцького // ІРЦНБВ. – Ф. I. – Од. 12732. – Арк. 1.
 18. Широцький К. Софійській собор в Полоцке // Відбиток із «Записок отдела русской и славянской археологии Русского Археологического Общества». – СПб., 1915. – Т. X. – С. 77-90.
 19. Лист К.Широцькому від Міністерства імператорського двору // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 7. – Арк. 1.
 20. Милеев Д.В. Раскопки на территории Десятинной церкви. Отчёт, дневниковые заметки и зарисовки // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 163. – Арк. 1-46.
 21. Широцький К. Хто був автором пляну Києва 1638 р. // Записки істор. і філол. секції Укр. Наук. Т-ва. Під ред. О.Грушевського. – К., 1918. – Кн. XVII. – С. 98-102.
 22. Запрошення К.Широцькому від Російського Археологічного товариства // ІРЦНБВ. – Ф.152. – Од. 37. – Арк. 1.
 23. Листи Широцького К. до Козловської В.Є. // ІРЦНБВ. – Ф. 152. – Од. 70-72. – Арк. 3.

Валентина Соловей

науковий працівник Кам'янець-Подільського
державного історичного музею-заповідника

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ Є.Й. СІЦІНСЬКОГО

У статті висвітлюється дослідницька робота історика і музеєзнавця Є.Й. Сіцинського в галузі археології, його вагомий внесок в справу збирання, дослідження і систематизації археологічних пам'яток Поділля.

Ключові слова: археологія, розкопки, історико-археологічний музей, статті, експозиція.

Є.Й. Сіцинський (1859-1937 рр.) проводив значну дослідницьку роботу з історії Поділля. Він залишив понад 200 опублікованих праць (монографій, статей, нарисів з історичного краєзнавства). Однією з граней його дослідницької роботи була археологія.

Дитинство майбутнього дослідника пройшло в сім'ї небагатого багатодітного священика в с. Мазники Летичівського повіту. Перебування серед подільських селян, очевидно сприяло тому, що в його свідомості рано народилася любов до свого народу та краю. Під час навчання в семінарії в м. Кам'янці-Подільському

Є.Сіцинський прагнув перейти до університету. Але здійснити задумане не вдалося. Проте весь свій подальший життєвий шлях він зв'язав з історичною наукою [1, с. 7-8].

Навчаючись в Київській духовній академії, він продовжує займатись історією і археологією. Під час літніх канікул дослідник двічі побував на Поділлі для збору матеріалів по етнографії і археології. В Києві він познайомився з професором університету В.Антоновичем, котрий займався археологією. Саме під його керівництвом Є.Сіцинський зробив свої перші кроки у вивченні старожитностей.

Повернувшись після навчання в Кам'янець-Подільський і прийнявши сан священника, Є.Сіцинський продовжував займатись історією Поділля. Часто подорожуючи по рідному краю, маючи зв'язки з інтелігенцією і селянами, дослідник зібрав і узагальнив надзвичайно великий і цінний матеріал, котрий треба було десь зберігати і виставляти. Так виникла ідея створення давньосховища. В цьому плані надзвичайно важлива його участь у вивченні історії давньоруського Бакотського монастиря на Середньому Дністрі [3, с. 1213-1221; 4, с. 706-708]. В цей час він писав: «На Поділлі відчувається потреба в розробці місцевих архівних і археологічних матеріалів. В цьому питанні Поділля відстало від інших провінцій Росії ...необхідна розробка архівних матеріалів, потрібно описати забуті речі і будівлі, відтворити минуле життя предків...» [2, с. 80-81].

Тому Є.Сіцинський був одним із засновників давньосховища старожитностей, потім Кам'янець-Подільського історико-археологічного музею і був завідувачим до жовтня 1922 р., а потім науковим співробітником цієї установи [5, с. 35].

Є.Сіцинський активно займався збором експонатів для музею. Довгий час він був ключарем Казанського кафедрального собору. В роботу ключара входило складання маршрутів ревізії архієрея. Сам Сіцинський також приймав участь в ревізіях. При цьому він писав: «До мировой войны я ежегодно выезжал из Каменца на 2-3 недели, где было что либо интересное по природе, искусству, большинство по археологии. Иногда я брал с собой кого-либо, чтобы помогал мне при фотографировании или обмере домов, городищ и т.д.». Після таких поїздок музей поповнювався новими експонатами. Основним способом пересування були поїздки на перекладних земської пошти по відкритому листу губернського земства, а інколи на селянських підводах за свої гроші.

У той час археологія не мала своїх субсидій. Головними проблемами для бажаючих вести археологічні роботи були: де взяти гроші та як одержати дозвіл копати на державних або приватних землях. Правом проводити розкопки в Росії тоді користувалися всі громадяни країни, незалежно від освіти, професійної підготовки, кваліфікації і т.д. Потрібно було лише одержати гроші, дозвіл на користування землею і здати в кінці року звіт. На таких умовах вели археологічні дослідження подоляни, і Є.Сіцинський серед них.

Такого роду розкопки на городищі в районі Привороття Маківського провів вчений у 1898 році. Там було знайдено 35 предметів, мабуть, періоду Київської Русі. Матеріали поступили в давньосховище. Проглянуті блокноти Є.Сіцинського за 1898-1900, 1902, 1908-1909, 1911-1913, 1915, 1917 роки, котрі знаходяться у фондах музею, висвітлюють і творчу лабораторію ученого, його невтомність, активність і працездатність [6].

Так блокнот за 1898-1899 рр. – це власне, польовий щоденник археолога, який здійснив розвідувальні маршрути по регіону. За 1898 р. Є.Сіцинський обслідував 19 пунктів – переважно сільські церкви та городища. В щоденнику дані плани та розрізи об'єктів, їх обміри і описи. В якості доповнення додається 17 фотографій на ці об'єкти. Тобто, методика роботи вченого досить висока і відповідає вимогам сучасної археологічної методики.

1900 р. Є.Сіцинський оглянув, випадково знайдену селянами, гробницю культури шаровидних амфор біля с. Кептинці Кам'янецького повіту [7, с.30-31]. За цей час дослідник зібрав і узагальнив надзвичайно великий і цінний матеріал, який згодом ліг в основу підготовленої і виданої ним капітальної джерелознавчої праці «Археологическая карта Подольской губернии». Робота вийшла в світ у 1901 р. у Працях XI археологічного з'їзду [8].

У цій праці, яка зберігає своє науково-пізнавальне значення і сьогодні, Є.Сіцинський зафіксував і систематизував біля 2 тисяч пам'яток кам'яного віку, доби міді і бронзи, раннього залізного віку і періоду Київської Русі IX-XIII ст. Важливо, що головні археологічні об'єкти, приведені у праці, добре картографовані. [9, с.40-41]. Є.Сіцинський був делегатом цього з'їзду, котрий пройшов в Києві у 1899 р., де прочитав дві доповіді.

У 1902 році Є. Сіцинського запросили взяти участь в роботі XII археологічного з'їзду, а в 1905 р. він був на XIII з'їзді. У 1908 р. пройшов XIV археологічний з'їзд, де також побував Є.Сіцинський (у фондах музею зберігаються його членські квитки з цих з'їздів).

Музейні матеріали не тільки зберігались у Кам'янці – Подільському, але і активно систематизувались і аналізувались. У 1904 р. Є.Сіцинський склав «Опись старопечатных книг» [10, с.1-107]. У 1909 р. було видано його «Опись предметов старины», де було охоплено 7684 музейних предметів, котрі були розбиті на 16 відділів. Археологічні матеріали складали 380 предметів [11, с.5-12].

Серед опублікованих праць вченого виділяються і історико-археологічні «Нариси з історії Поділля», а також «Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст.». Дослідник глибоко проникнув у історичну суть процесів, які відбулися на Поділлі та у суміжних землях в часи давньої та середньовічної епох.

В перші роки радянської влади музей працював у важких умовах відбудови. Не вистачало коштів, палива, необхідного матеріалу, приладів, літератури. Зарплату працівникам виплачували не систематично. А також, так як ця місцевість була прикордонною, то потрібно було для розкопок або археологічних розвідок мати перепустку. Читаємо документ: «До ревкому. У неділю, 28 травня 1921 р. Камподкост вирішив урядити під проводом проф. Клименка й асистента Регула археологічно-природничу екскурсію в Маківське Привороття, для поповнення музеїв Кам'янця відповідними науковими матеріалами... Прохаю дати перепустку на всю компанію під відповідальність голови Камподкосту» [12, с. 5].

Річний звіт за 1921 р. про діяльність Кам'янець-Подільського повітового комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи повідомляє: «Під час улаштованих комітетом наукових екскурсій в околицях кам'яниччини секція придбала для археологічного музею (шляхом пробних розкопок) деякі нові експонати (пам'ятки кам'яної доби та інші). В районі Кам'янецької фортеці під час пробних розкопок було знайдено кахлі XVII ст.»; «Проведено 12 експедицій по Кам'янецькому повіту (мистецько-етнографічний збір, розкопки): Кам'янецька фортеця, Карвасарська церква XVII ст., села: Баговиця, Врублівці, Демшин, Мар'янівка, Привороття, Маків, Нігин. Знайдені предмети передані до відповідних музеїв (кістки мамонта і т.п.). [13, с.33]. І звичайно в усіх цих заходах активну участь приймав завідуючий археологічною секцією Є.Сіцинський. У звіті за лютий місяць 1922 р. він пише: «В місяці лютім секція розроблювала план екскурсій (експедицій – прим. автора) на весну і літо. Намічені такі місця для екскурсій: Колубаївці, де є городище, Княжпіль, Княгинен, Залучче. В археологічному музеї йшла розстановка колекцій в шафах...» [14, с. 7].

Попереду було багато планів і задумок. Але у 20-30ті роки продовжуючи здійснювати значний внесок в українську історичну науку, у подальшій розбудові музею, Є.Сіцинський зазнав політичних гонінь та репресій, що значно підірвало його здоров'я.

25 березня 1921 р. вчений був заарештований у справі Кирило-Мефодієвського Братства, в домі було проведено обшук. 7 жовтня 1922 р. – звільнений з посади директора музею і викладача ІНО, як колишній «церковник» і призначений науковим-хранителем музею. 26 серпня 1929 р. він був заарештований у справі «спілки визволення України», звільнений з усіх посад в музеї [15, с. 312-320].

Таким чином, ми констатуємо вагомий внесок Є.Сіцинського у справу збирання, дослідження і систематизації археологічних пам'яток Поділля. Він сформував велику колекцію археологічних пам'яток, яка була розміщена у відділі давньосховища старожитностей. Наполеглива збиральницька праця предметів старовини, свідочть про городища, кургани одержала належне завершення виданням цілого зведення даних про археологію Поділля. Плідна робота вченого в галузі археології Поділля знайшла своє продовження у дослідженнях сучасних археологів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Винокур І., Корнілов В. Історик Поділля Й.Сіцинський // Музей і Поділля. Тези доп. наук. конфер., присв. 100-річчю від дня заснув. Кам-Под. держ. істор. музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський, 1990.
2. Сецинский Е. По поводу учреждаемого в Каменце-Подольском епархиального Древнехранилища// Подольские епархиальные ведомости. – К-П., – №3, 1890.
3. Сецинский Е. Раскопки древнего скального монастыря у с. Бакоты Ушицкого уезда// Подольские епархиальные ведомости. – К-П., – 1891 – №46.
4. Сецинский Е. Раскопки Бакотского монастыря в 1892 г.// Подольские епархиальные ведомости. – К-П., – 1892. – №39.
5. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХМО) – Ф.Р. 1421 – Оп.1. – Спр. 4. – Арк. 35.
6. Блокноти Є. Сіцинського: К док. д/п (Фонди К-ПДІМ-3)
К док. д/п №927 – за 1898-1900 рр.
-//- №929 – за 1902-1903 рр.
-//- №929 – за 1908-1909, 1911-1915 рр.
-//- №926 – за 1917-1918 рр.
7. Сецинский Е. Находки гробницы каменной эпохи возле с. Кептинцы Каменецкого уезда// Археологическая летопись южной России, – Киев, 1901. – Т. III.
8. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии// Труды XI Археологического съезда. Т. I. – Москва. – 1901.
9. Винокур І. Археологічні дослідження у науковій діяльності Ю.Й.Сіцинського// Музей і Поділля. Тези доп. наук. конф. присвяченої 100-річчю від дня заснув. Кам-Под держ. істор. музею-заповідника. – К-П. – 1990.
10. Сецинский Е. Опись старопечатных книг. – К-П. – 1904. – Т. I.
11. Сецинский Е. Опись предметов старины. – К.-П., 1909. – Т. II.

-
12. ДАХМО – Ф.Р.12 – Оп.1. – Спр. 28. – Арк. 5.
 13. Там само – Спр. 17. – Арк. 33.
 14. Там само – Спр. 15 – Арк. 17.
 15. Трємбїцький А. Є.й. Сїцїнський: хронїка життєвого і творчого шляху (1859-1937 рр.) // Науковї праці Кам'янець-Подільського держ. університету: історичні науки. – К-П., Т 11, 2003.

Надія Кукса

старший науковий співробітник Національного
історико-культурного заповідника «Чигирин»

ГНАТ ЯКОВИЧ СТЕЛЛЕЦЬКИЙ: НОТАТКИ ДО ПОРТРЕТА

*«Занепад... / Чигирин / тимчасовий. Його
життя – в минулому та майбутньому».*
Г. Стеллецький

На основі відслідкованих архівних джерел, наукових розвідок та публіцистичних матеріалів робиться спроба скласти портрет дослідника старожитностей Гната Стеллецького.

Ключові слова: Гнат Стеллецький, вчений-археолог, археологічні дослідження, Чигирин, Суботів, музей, колекція.

На початку осені 1921 р. на Чигиринщину прибуває археологічна експедиція, очолювана ученим-археологом Гнатом Яковичем Стеллецьким. За визначенням тодішнього місцевого краєзнавця Степана Яременка, – це найперша наукова сила, котра з'явилась до нашого міста в часи революції з метою зазнати з археологічно-історичними коштовностями Чигиринщини [8, с. 1]. Уповноважений Кременчуцькою губнарсовіти та Чигиринським воєнревкомом, Гнат Якович буквально з перших днів перебування в краї розгортає різнобічну дослідницьку та пам'яткоохоронну діяльність. По суті непересічна особистість Г.Стеллецького не досить широко відома в наукових колах і сприймається неоднозначно: фанатична відданість науці часом межує з авантюризмом. Назвемо це симбіозом специфіки бурхливої епохи, на яку припадає значна частина життя дослідника, та його запальної невтомної вдачі, котрій притаманні часом непередбачувані вчинки.

Хоча під час другої світової війни безповоротно втрачено значну частину особистого архіву Г.Стеллецького, все ж знайшлися зацікавлені літературознавці, журналісти, краєзнавці, яким вдалося відтворити окремі сторінки життєвого шляху археолога.

В історичному нарисі Б.Ванцака «Полум'яний скарбошукач», що побачив світ в збірці «Подвижники українського музейництва» в 1995 р., знаходимо посилання на книгу Р.Трисветова «Тайны выцветших строк», один з розділів якої присвячений науковим дослідкам Гната Яковича [2, с. 73], вказано також на праці московських авторів: «Слово о великом искомом»// Стеллецкий И.Я. Мертвые книги в московском тайнике// А. Амосова, передмову до даної праці Т. Белоусової та ін.

Відрядно констатувати, що інтерес до археологічних студій Г. Стеллецького з часом не вщухає. Свідченням цьому є чергова стаття оглядача щотижневика «Совершенно секретно» Т. Белоусової в першому числі видання за 2003 р. під назвою «Пропавшая либерей» [1].

У перелічених вище дослідженнях основний акцент авторами ставиться здебільшого на пошуках Г. Стеллецьким легендарної бібліотеки Івана Грозного (т.зв. ліберей). Час від часу, не заглиблюючись в окремі подробиці, ми будемо звертатись до їх напрацювань, проте метою даної розвідки є висвітлення саме чигиринського періоду археологічно – пам'яткоохоронних студій Гната Яковича Стеллецького.

Ще наприкінці вісімдесятих років серед архівних документів, що стосувалися діяльності Черкаського окружного комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи (початку двадцятих років ХХ ст.) нам доводилося натрапляти на скупі, часто непрямі відомості про археологічні студії Г.Стеллецького на Чигиринщині, які містили здебільшого негативну оцінку методів і результатів вказаних досліджень. Наразі ми маємо досить детальну підбірку архівних матеріалів, за допомогою яких спробуємо змалювати чіткішу картину діяльності археолога на теренах колишньої гетьманської столиці та її околиць.

Особливу цінність являють складені особисто Г.Стеллецьким звіти про результати археологічних розвідок, реєстри старожитностей, рекомендації з налагодження музейної справи тощо. Стислі рядки даних документів дозволяють зробити висновки щодо окремих рис характеру, діапазону знань та наукових інтересів їх автора, відношення до справи.